

Süleyman Demirel Üniversitesi
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi
Y.2002, C.7, S.1 s.47-74.

AVRUPA İNSAN HAKLARI MAHKEMESİ KARARLARINDA İFADE ÖZGÜRLÜĞÜ VE TÜRKİYE

Doç. Dr. Enver BOZKURT*
Öğr.Gör. Süleyman DOST**

ÖZET

İfade özgürlüğü demokratik toplumlarda olmazsa olmaz şartlardandır. Devletler iç hukuklarında bu özgürlüğü sağlamaya çalıştıkları gibi, uluslararası hukuk düzenlemelerinde de bu hak koruma altına alınmıştır. Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi de bu düzenlemelerden birisidir. 10. madde hükmü ile getirilen düzenlemenin uygulamada geliştirilmesi mahkeme kararları ile ortaya çıkmaktadır. İfade özgürlüğü, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesinin uygulamada en çok önüne çıkan konulardan birisidir. Bu kararlarda çok önemli ilkeler geliştirilmektedir. Türkiye'ye hakkında da verilen kararlar ile bı kısım ilkeler ortaya çıkmıştır.

GİRİŞ

Bilim adamları kavramların kapsamını belirlemekte büyük güçlüklerle düşmektedirler. İfade özgürlüğü kavramı ile de tam olarak ne kastedildiği konusunda tam bir fikir birliği yoktur.¹ İfade özgürlüğü farklı yazarlar tarafından değişik şekillerde tanımlanmaktadır. Bazı yazarlar ifade özgürlüğünü sadece dışsal yönüyle 'insanın kendi düşüncelerini başkalarına aktarabilme, onlarla paylaşabilme, yayabilmesi'² yada 'bir düşünce, inanç, kanaat, tutum veya duygunun barışçı yoldan açığa vurulması veya dış dünyada ifade edilmesinin serbest olması'³ şeklinde açıklamaktadırlar. Bazı yazarlar ise, bu özgürlüğü her türlü bilgi ve fikre ulaşma, ulaşılan fikirler arasında tercih yapma, bunları dışa vurma ya da vurmama serbestisini de kapsayan geniş bir süreç olarak tanımlamaktadırlar.⁴ Yani bu geniş anlamıyla

* SDÜ, İİBF, Uluslar arası İlişkiler Bölüm Başkanı.

** SDÜ, Yalvaç MYO.

¹ BARENDT, Eric, **Freedom of Speech**, Clerandon Press, Oxford, 1985, s.37.

² KUZU, Burhan, "Düşünceyi Açıklama Hürriyeti Ve Ülkenin Bölünmez Bütünlüğü (TMK md.8)", **21. Asra Girerken Çağdaşlaşma, Demokrasi Ve İnsan Hakları**, Aydınlık Ocağı Yayını, Açık Oturumlar Dizisi:16, İstanbul 1996, s. 34.

³ ERDOĞAN, Mustafa , "Demokratik Toplumda İfade Özgürlüğü" ,Liberal Düşünce ,Yıl:6, S:24,Ankara,2001, s.8.

⁴ SUNAY, Reyhan, "Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nde ve Türk Anayasasında İfade Hürriyetinin Korunması",Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, Milenyum Armağanı, C:8, S:1-2, Konya, 2000, s.528.

ifade özgürlüğü enformasyon ve haberleşme, düşünce ve kanaat ve düşünceyi açıklama ve yayma hürriyetlerini de içermektedir.

İfade özgürlüğü ulusal anayasaların ve uluslararası sözleşmelerin yorumlanışına bakılırsa sadece serbestçe kitap, makale, deneme, roman ve hikaye yazmak ve yayınlamak değildir, bir resim veya heykel yapmak, bir tiyatro oyunu sahnelemek, belli bir kıyafeti giymek, bir toplantıya katılmak veya bir topluluk kurmak da bu kapsamın içine girmektedir.⁵ İfade özgürlüğünün kullanılmasında bilginin içeriği ya da niteliği önemli değildir. Açıklanan her türlü fikir ve bilgi, nerede ve nasıl açıklanmış olursa olsun, doğru ya da yanlış olsun bu hürriyetin koruma alanına girer.⁶

Düşünce ve ifade özgürlüğü tüm hürriyetlerin temelidir. Çünkü bütün özgürlükler önce insan beyninde düşünülmüş, ancak bunların açıklanıp tartışılmasından sonra yasal düzenlemelerde yerlerini almışlardır.⁷

İfade özgürlüğü, bir çok hak ve özgürlüğün üzerine kurulu olduğu bir “kaynak hürriyet” durumundadır. Örnekleyecek olursak; düşünce açıklaması yazı yoluyla (kitap, gazete... vs.) yapılıyorsa “basın hürriyeti”, radyo-televizyon ve sanat etkinlikleri yoluyla yapılıyorsa “görsel-işitsel iletişim hürriyeti”nden bahsedilir. Kişinin diğer insanlarla bir araya gelerek düşüncelerini açıklamasında “toplantı hürriyeti” ya da “dernek kurma hürriyeti”nden⁸, kişinin dini konulardaki düşüncelerini açıklamasında “din ve vicdan hürriyeti”nden söz edilir. Düşünce açıklamaları kişiler arasındaki özel ve gizli mektup, duyuru, bildiri, broşür, bülten gibi haberleşme yöntemleriyle yapılıyorsa “özel haberleşme hürriyeti” söz konusudur.⁹

Düşüncelerin serbestçe açıklanabilmesi demokrasinin temelidir. Seçilenlerin yanında seçmenlerin de düşüncelerini açıklayabilmesi gereklidir. Günümüzün modern, çoğulcu ve katılımcı demokrasilerinde halk da kendi geleceğini ilgilendiren bütün konularda düşüncelerini açıklayarak karar alma sürecine katılmaktadır.¹⁰ Düşüncelerin serbestçe açıklanmasıyla kamusal meseleler tartışılarak hem yönetenler isteklerini yöneticilere iletebilirler, hem de yöneticiler vatandaşlarını zarara uğratmayacak politikalar belirleyebilirler.¹¹ Demokrasinin özünde muhalefet edebilme vardır. Dolayısıyla ifade özgürlüğünün olmadığı yerde eleştiri ve muhalefet olamayacağı için, demokrasinin de olmayacağı kesindir. Eleştiri ve bilgi verme sınırını aşarak yoğun olarak eyleme götürecektir şekilde fikir aşılama

⁵ ERDOĞAN, s.8.

⁶ ERYILMAZ, Bedri, “Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesine Göre İfade Özgürlüğü ve Türk Hukuku , İfade Özgürlüğü v. Türkiye”, Ankara Barosu Dergisi, Yıl:58, Sayı:2001/1, s.253.

⁷ ZABUNOĞLU, Yahya ,Düşünceyi İfade Özgürlüğü, Ankara Barosu Yayını, Ankara, 14.07.1999, s.5.

⁸ KORKMAZ, Ömer, “Düşünce Özgürlüğü ve Sınırları”, Prof.Dr. “Seyfullah Edis’e Armağan, Dokuz Eylül Üniversitesi Yayını, İzmir 2000, s.126.

⁹ KUZU, s.34

¹⁰ ÜNAL, Şeref, **Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi: İnsan Haklarının Uluslararası İlkeleri**, TBMM Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu Yay. No:89, Ankara 2001, s.242.

¹¹ ERYILMAZ, s.250.

anlamında propaganda da ifade özgürlüğü içinde yer alır.¹² Fakat şiddete yol açması durumunda koruma alanı dışında kalır.

İfade özgürlüğü bireylerin kendilerini geliştirebilmesi açısından da önemlidir. Özgürce düşünüp düşündüklerini açıklayamayan bir insan başka insanlara bağımlı olur ve sağlam bir kişiliğe sahip olma ihtimali zayıftır. Ayrıca düşüncelerin serbestçe ifade edilmesiyle herkes kendisine sunulan farklı seçeneklerden kendine göre en doğrusunu seçme imkanına kavuşacaktır. Eğer düşüncelerin açıklanması yasaklanacak olursa o fikrin eleştirilerek doğru yada yanlış olduğunun ortaya çıkması engellenmiş olur ve düşünce yanlış dahi olsa pek çok insan tarafından doğru kabul edilmeye devam eder. Hatta serbestçe açıklamasına imkan verilmediği için gayri meşru yollarla ifade edilmeye çalışılır, şiddete bile bürünebilir.¹³

Fakat düşünce tarihine baktığımızda, ifade özgürlüğünün çok da masum bir kavram olmadığını görüyoruz. İnsanlık tarihinde devlet yapılarının bu yolla önce eleştirilerek yıpratıldığını, sonra da çökertilerek yeni bir devlet yapısının ortaya çıktığını görmek mümkündür.¹⁴ Dolayısıyla her ne kadar ifade özgürlüğünün sınırsız olması gerektiğini savunanlar var ise de devletin devamı için demokratik rejim anlayışı çerçevesinde bu hürriyet sınırlandırılmalıdır. Devlet zorunlu hallerde ve istisnai bir tedbir olarak bu yetkisini kullanmalıdır.¹⁵

Farklı devletlerde demokrasinin mevcut veya yerleşmiş olup olmamasına göre geniş ya da dar kapsamlı ifade özgürlüğü sınırlamaları getirilmiştir. Gelişmiş demokrasilerde dahi bu özgürlüğe belirli sınırlar öngörülmüştür. Genellikle başkalarının özgürlüğüne müdahale edilmesi, devlet sırlarının açıklanması yargılama görevinin engellenmesi, insanları suç teşkil eden eylemler işlemeye tahrik ve teşvik eden düşüncelerle, kamu düzeni ve ulusal güvenliği tehdit eden görüşlerin açıklanması durumlarında ifade özgürlüğünün kısıtlanması kabul edilmektedir.¹⁶ ABD Federal Yüksek Mahkemesi bu konuda 1919'dan beri "açık ve mevcut tehlike" ölçütünü kullanmaktadır. Bu yoruma göre sınırlama, ancak öne sürülen düşünce ile onun meydana getireceği şiddet eylemi arasında doğrudan ve gerçek bir bağlantının tespit edildiği durumlarda mümkündür. Buna karar verecek olanlar ise bağımsız yargı organlarıdır.¹⁷

İfade özgürlüğü, bir metinde yer alması ve korunmaya çalışılması bakımından ilk olarak 12 Haziran 1776 tarihli Virginia Haklar Bildirisinin 12.maddesinde yer almıştır. Ardından 1789 tarihli İnsan ve Yurttaş Hakları

¹² ZABUNOĞLU, s.6-7

¹³ Erdoğan,, s.10

¹⁴ ÇEÇEN, Anıl, Düşünceyi İfade Özgürlüğü, Ankara Barosu Yayını, Ankara, 14.07.1999, s.12.

¹⁵ SUNAY, Reyhan Avrupa Sözleşmesinde ve Türk Anayasasında İfade Hürriyetinin Muhtevası ve Sınırları, Ldt Yayınları, Ankara 2001, s.74.

¹⁶ KORKMAZ, s.131-132.

¹⁷ KUZU, s.40.

Bildirgesinin 11. maddesinde düzenlenmiştir. Düşünce ve ifade özgürlüğü, daha sonra 10 Aralık 1948 tarihli Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Evrensel Bildirisinin 19.maddesinde yer almıştır.¹⁸ Esasında uygulama yönü olmayan bu bildiri, uluslar arası hukukta siyasi ve moral gücü olan ve daha sonra insan hak ve özgürlüklerini düzenleyen tüm belgelerin temelini oluşturmuştur. Avrupa Konseyi tarafından, Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Evrensel Bildirisi örnek alınarak ve fakat denetim mekanizmasını da kurarak hazırlanan ve 4 Kasım 1950 tarihinde aralarında Türkiye'nin de bulunduğu onbeş devlet tarafından Roma'da imzalanıp 3 Eylül 1953 tarihinde yürürlüğe giren İnsan Haklarını ve Ana Hürriyetlerini Korumaya dair Sözleşme (AİHS)'nin 10. maddesi düşünce ve düşünceyi açıklama özgürlüğü ile ilgilidir.¹⁹

10.madde konumuzu oluşturan ifade özgürlüğünü “*Herkes ifade özgürlüğü hakkına sahiptir.Bu hak kamu makamlarının müdahalesi olmaksızın ve ulusal sınırlara bakılmaksızın, bir görüşe sahip olma, haber ve düşünceleri elde etme ve bunları yayma özgürlüğünü de içerir. Bu madde Devletin radyo yayıncılığını televizyon ve sinema işletmeciliğini izne bağlamasına engel değildir.*

Bu özgürlükleri kullanırken ödev ve sorumluluk içinde hareket edilmesi gerektiğinden, ulusal güvenlik, ülke bütünlüğü veya kamu güvenliği, suçun veya düzensizliğin önlenmesi genel sağlık ve genel ahlakın korunması, başkalarının şöhret ve haklarının korunması, gizli bilgilerin açığa vurulmasının önlenmesi, yargılama organının otorite ve tarafsızlığının korunması amacıyla demokratik bir toplumda gerekli bulunan ve hukukun öngördüğü formalitelere, şartlara, yasaklara ve yaptırımlara tabi tutulabilir” şeklinde ifade etmektedir. Anlaşılacağı üzere Sözleşme hükmü, açıklanan düşüncenin sadece içeriğini değil, ifadenin şekil ve araçlarını da güvence altına almaktadır.

Avrupa İnsan Hakları Denetim Organları, eski ve yeni yapılanan şekliyle 50 yıla yaklaşan bir süreden beri bu soyut ibarenin uygulama alanını açıklığa kavuşturmuş ve genişletmiştir. Bu nedenle eskiden yapıldığı gibi sadece Sözleşme hükmü üzerinde teorik tartışmalar yapmaya gerek kalmamıştır. Bu güne kadar ele alınan davalarda benimsenen prensiplerin oluşturduğu içtihat hukukunun ortaya konulması gerekmektedir.

AİHS’de güvence altına alınmış olan ifade özgürlüğü, aşağıda görüleceği üzere kişi, toplum ve siyasi yapı açısından son derece önemlidir. Bu makalenin konusunu da bu özgürlüğün önemini ve işlevini ifade eden soyut teorik görüşlerden ziyade, AİHM’nin tesis ettiği somut uygulama hukuku oluşturmaktadır. Makalede öncelikle, AİHM’nin bu özgürlük ile ilgili

¹⁸ 16 Aralık 1966 tarihli Uluslararası Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesinin 19. maddesinde de benzer bir hüküm bulunmaktadır.

¹⁹ ODMAN, Tefvik, “Düşünceyi Açıklama Özgürlüğü Bağlamında Halkı Askerlikten Soğutma Suçu”, *İnsan Hakları Merkezi Dergisi*, İHM Yayını, Cilt: III, Sayı: 5, 1995, s.22.

hemen bütün kararlarında²⁰ vurguladığı temel prensiplere değinilecek daha sonra da genellikle Türkiye ile ilgili başvurularda ortaya konulan, içtihat niteliğindeki prensipler ortaya konulacaktır.

A. TEMEL PRENSİPLER

1. İfade özgürlüğü demokratik toplumun temelidir

İfade özgürlüğü demokratik bir toplumun zorunlu temellerinden birini ve toplumun ilerlemesi ve her bireyin özgüveni için gerekli temel şartlardan birini teşkil etmektedir. Bu durum, sadece kabul gören veya zararsız veya ilgilenmeye değmez haber, bilgi veya fikirler için değil aynı zamanda kırııcı, şaşırtıcı veya rahatsız edici olanlar için de geçerlidir. Bunlar, demokratik bir toplumun olmazsa olmaz ilkeleri olan çoğulculuk, hoşgörü ve açık fikirliliğin gerekleridir. Bu özgürlük, AİHS’ de belirtilen şekilde, ancak harfiyen uyulması ve ikna edici bir şekilde tespit edilmesi gereken bazı istisnalara tabidir.²¹

2. İfade özgürlüğünden “herkes” yararlanır

AİHS, herkesin ifade özgürlüğünü teminat altına almıştır. 10. maddenin korumasından, gerçek kişilerin yanında, Sözleşmenin diğer hükümlerinde olduğu gibi, tüzel kişiler ve insan toplulukları ile hükümet dışı her teşekkül yararlanabilecektir.²²

Bir kişi hakkı olan ve bu sıfatla herkesin²³ sahip bulunduğu ifade özgürlüğünün sınırları herkes için aynı değildir. Bu özgürlüğün kişiye yüklediği görev ve sorumluluklar, kişinin içinde bulunduğu özel duruma, mesela mesleki statüye göre değişebilmekte olduğundan, söz konusu özgürlüğün sınırları, özel durumlarda daralabilmektedir.²⁴

3. Düşünce araçları da ifade özgürlüğü kapsamına dahildir

AİHM, bir yayıncının mahkumiyetiyle ilgili Öztürk/Türkiye olayında izlenen amacın tabiatına veya özgürlüğün kullanılması sırasında

²⁰ AİHM’nin verdiği bütün kararların orijinal metinleri için bkz: <http://www.echr.coe.int/> veya <http://hudoc.echr.coe.int/>

²¹ Sunday Times/Birleşik Krallık (No:1), 26.04.1979, p.65; Kararın Türkçe metni için bkz. DOĞRU, Osman, **İnsan Hakları Avrupa İchtihatları (İHAİ)**, Beta Yay., İstanbul, 1996, s. 163-192; Ayrıca bkz: Gerger/Türkiye, 8.7.1999, p.46, Türkçe çevirisi için bkz. **Yargı Mevzuatı Bülteni (YMB)**, 24 Ekim 2000, Sayı: 125, s.51 vd

²² GÖLCÜKLÜ / GÖZÜBÜYÜK, **Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Uygulaması**, Turhan Kitabevi, Ankara, 1998, s.318; Autronic AG / İsviçre, 22 Mayıs 1990. A. 170, p. 47

²³ Geniş bilgi için bkz: GEMALMAZ, Mehmet Semih, “İnsan Hakları Hukuku Açısından İfade Özgürlüğü”, **Sahir Erman’a Armağan**, İÜHF, İstanbul 1999, s.316.

²⁴ GÖLCÜKLÜ, Feyyaz, **Avrupa İnsan Hakları Mahkemesinde Söz ve İfade Özgürlüğü**, İnsan Hakları Yıllığı, Yıl:2, s. 53.

gerçek veya tüzel kişilerin rollerine göre herhangi bir ayırım yapılamayacağını belirtmiştir. Mahkeme bu hususun sadece bilginin içeriği için değil, bilginin yayılma yolları için de geçerli olduğunu, çünkü bilginin yayılma yollarına yapılan herhangi bir kısıtlamanın, ifade özgürlüğüne de müdahale teşkil edeceğini vurgulamıştır.²⁵

4. İfade özgürlüğü, belirli meşru amaçlar için sınırlandırılabilir

AİHS, sözleşmecı devletlere, ifade özgürlüğünü belirli meşru amaçlar için sınırlama yetkisi tanımaktadır. AİHM'ye göre, sözleşmecı devletlerin hiçbir organı, Sözleşme'nin güvence altına aldığı hak ve özgürlükleri sınırlama yükümlülüğü altında değildir. Özellikle 10. maddenin 2. fıkrası ifade özgürlüğü ile ilgili bir durumda devletleri *yasak* veya *ceza* koymaya zorlamamakta, onların kendilerine uygun bir çözüm yolu bulmalarını engellemektedir.²⁶

Bütün özgürlükler gibi ifade özgürlüğü de mutlak değildir. AİHS ve AİHM kararlarında ifade özgürlüğünün sınırlarının bulunduğu belirtilmiştir. Düşünce ve ifade özgürlüğünün hangi şartlarda sınırlandırılabilirliği AİHS'nin 10. maddesinin 2. paragrafında sayılmıştır. Ancak düşünce ve ifade özgürlüğü, görev ve sorumluluklarla birlikte kullanılabilir.

Devletler, ancak AİHS'de belirtilen meşru amaçları sağlamak için bu özgürlüğün kullanılmasını sınırlandırabilir. Bu amaçlar, ulusal güvenlik, ülke bütünlüğü kamu güvenliği, suçun ve düzensizliğin önlenmesi, genel sağlık ve genel ahlakın korunması, gizli bilgilerin ifşasının önlenmesi, başkalarının şeref ve haklarının korunması, yargı organlarının otorite ve tarafsızlığının sağlanmasıdır.

AİHM Türkiye ile ilgili davalarda, Hükümet tarafından ifade özgürlüğüne getirilen sınırlamaların, çoğunlukla ulusal güvenlik, ülke bütünlüğü, kamu güvenliği, suçun ve düzensizliğin önlenmesi, başkalarının şeref ve haklarının korunması amaçlarına yönelik olduklarını tespit etmiştir.²⁷

5. Sınırlama konusunda devletlerin takdir yetkisi vardır, ancak sınırsız değildir

Ulusal makamlar, ifade özgürlüğünün kullanılmasına AİHS'de gösterilmiş olan meşru amaçları temin etmek için sınırlama getirebilirler. Meşru amaçlar ve bu amaçları gerçekleştirmek üzere alınacak tedbirler konusunda devletlerin takdir yetkisi vardır. Ancak bu yetki sınırsız olmayıp Avrupa İnsan Hakları Denetim Organlarının denetimi ile el ele yürüyecektir. Nihai karar verme yetkisi yine sözkonusu Organların olacaktır.

²⁵ Öztürk/Türkiye, 28.9.1999, p. 49, Kararın Türkçe çevirisi için bkz: YMB, 20 Eylül 2000, Sayı: 122, s.25 vd.

²⁶ Handyside/Birleşik Krallık, 07.12.1976, p. 54, Kararın Türkçe çevirisi için bkz: DOĞRU, İHAİ, s.55-73.

²⁷ Örnek olarak bkz: Gerger/Türkiye, 09.07.1999, p.35-42.

İfade özgürlüğüne yapılan bir müdahalenin, Sözleşme uyarınca meşru sayılabilmesi için, müdahâle niteliğindeki tedbirin, *hukuk tarafından öngörülmüş* ve demokratik bir toplumda *gerekli* (zorunlu) olup olmadığı tespit edilmelidir. Geniş ölçüde sübjektif nitelikte olduğu belirgin olan bu değerlendirme işleminin sınırlarının tespit edilmesi zorunluluğu vardır.²⁸

AİHM, ifade özgürlüğüne getirilebilecek sınırlamalarda devletlerin, hem ulusal şartları, hem güdülen meşru amaç için toplumsal ihtiyacın baskısını, hem de müdahâlenin niteliğini belirlemede takdir yetkisine sahip olduğunu belirtmiştir.²⁹

Ancak şu var ki, AİHM'nin görevi herhangi bir biçimde yetkili ulusal mahkemelerin yerini almak değil, fakat ulusal mahkemelerin takdir yetkilerini kullanarak verdikleri kararların Sözleşme'ye uygunluğunu denetlemektir. Mahkeme, elindeki çeşitli verilere dayanarak, ulusal makamların *müdahâle* biçiminde aldıkları tedbirleri haklı kılmak için gösterdikleri gerekçelerin 10. maddenin 2. fıkrası bakımından *uygun* ve *yeterli* olup olmadığına karar vermektedir.³⁰

Diğer yandan, ulusal makamların takdir yetkisi 10. maddenin 2. fıkrasında sayılan bütün amaçlar bakımından aynı genişlikte değildir. *Ahlâkın korunması* amacı ile ilgili **Handyside/Birleşik Krallık** davasında AİHM, sözleşmecî devletlerin ahlâki gereklere bakışımın özellikle günümüzde zamana ve yere göre değiştiğini ve ulusal makamların, ahlâki gereklerin kapsamı konusunda, uluslararası yargıçtan genellikle daha elverişli durumda olduklarını belirtmiştir. Ancak ifade özgürlüğünü sınırlandırma amacının *yargılama organının otorite ve tarafsızlığını sağlama* gibi çok daha nesnel bir kavram olduğu bir durumda Mahkeme sözleşmecî devletlerin daha dar bir takdir yetkisine sahip olacağını vurgulamıştır. Çünkü Mahkeme'ye göre sözleşmecî devletlerin uygulamalarında, bu alanda oldukça esaslı ortak bir temel oluşmuş durumdadır.³¹

6. Sınırlama hukuk tarafından öngörülmüş olmalıdır

Hukuk tarafından öngörülmeye şartının gereğinin yerine getirilmesi için sınırlama ölçüsüne yeterli kanuni bir dayanak olması gerekir. Bu dayanak yazılı veya yazılı olmayan bir kanun hükmü olabilir.³² Bu bakımdan ifade özgürlüğüne getirilen sınırlama sadece yasama organının tasarrufları ile oluşan kanunlarla değil, örf ve adet ve teamüllerle de tesis edilebilir.³³

Söz konusu müdahalenin kanuni dayanağının ulaşılabilirlik ve öngörülebilirlik (sonuçlarının önceden tahmin edilebilirliği) özelliklerini

²⁸ GÖLCÜKLÜ, s.56.

²⁹ Handyside/Birleşik Krallık, p. 48 ; Sunday Times/Birleşik Krallık (No: 1), p. 59.

³⁰ Handyside/Birleşik Krallık, p. 50.

³¹ Sunday Times/Birleşik Krallık (No: 1), p. 59.

³² JACOBS, Francis G./WHITE, Robin C. A., **The European Convention on Human Rights**, Clarendon Press, Oxford 1996, s.224.

³³ ALPASLAN, Şükrü M., "AİHS Uygulamasında Düşünce ve Basın Özgürlüğü", **Sahir Erman'a Armağan**, İÜHF, İstanbul 2000, s.30.

taşıması, bu şartın yerine getirilmesi için yeterlidir.³⁴ Diğer bir ifadeyle, ifade özgürlüğüne getirilen sınırlandırma, değişmezlik, açıklık ve ulaşılabilirlik nitelikleri taşıyan ve böylece gerçek bir hukuk güvenliği sağlayan hukuk kuralları aracılığıyla gerçekleştirilmelidir.³⁵

AİHM, **Öztürk/Türkiye** davasında TCK'nın 312. maddesi ile ilgili görüşlerini belirtirken kanun tarafından öngörülme şartını da değerlendirmiştir. Buna göre;

“Kanun tarafından öngörülme ifadesinden ortaya çıkan gerekliliklerden birisi de ilgili önlemin önceden tahmin edilebilirliğidir. Bir norm, vatandaşa, davranışını ayarlama fırsatı verecek yeterli kesinlikte formüle edilmedikçe kanun olarak değerlendirilemez. Vatandaş, belirli bir fiilin ortaya çıkarabileceği sonuçları tahmin edebilecek durumda olmalıdır. Tecrübeler göstermiştir ki bu sonuçların tam bir kesinlikle öngörülebilir olması gerekmemektedir. Kesinlik çoğu zaman istenen bir durum olsa da bu, beraberinde aşırı katılık getirebilir. Bu nedenle kanunların değişen şartlara uyum sağlayabilecek durumda olması gereklidir ki bu yüzden kanunların büyük bir çoğunluğu büyük ya da küçük ölçüde belirsiz olan ve yorumlanması ve tatbiki bir uygulama meselesi teşkil eden terimler ile ifade edilmiştir.”³⁶

7. Sınırlama, demokratik toplumda gerekli ve hedeflenen meşru amaçlarla orantılı olmalıdır

AİHM, önüne gelen bir davayı bir bütün olarak ele alarak incelemektedir.³⁷ AIHS’ de ifade özgürlüğünün kullanılmasına kamu makamları tarafından yapılan müdahalenin sınırları çizilmiştir. Buna göre, getirilen sınırlama, hukuk tarafından öngörülmüş olması halinde söz konusu sınırlamanın demokratik bir toplumda toplumsal ihtiyacın baskısını karşılayıp karşılamadığı, Sözleşmede sınırlı olarak gösterilen meşru amaçlarla *orantılılığı*³⁸ ve müdahaleyi haklı kılmak için ulusal makamlar tarafından gösterilen gerekçelerin AIHS bakımından *uygun* ve *yeterli* olup olmadığı AİHM tarafından incelenmektedir.³⁹ Sonuçlar olumlu olduğu takdirde, söz

³⁴ HARRIS, D.J./O'BOYLE, M/WARBRICK, C., **Law of the European Convention on Human Rights**. Butterworths, London, Dublin, Edinburgh 1995, s.390; Ayrıntılı bilgi için bkz: JANIS, Mark W./KAY, Richard S./BRADLEY, Anthony W., **European Human Rights Law**, Clarendon Press, Oxford 1995, s.218 vd.

³⁵ MORANGE, Jean, “İfade Özgürlüğünün Hukuki Esasları”, (Çev: Tuğba BALLIGİL), **Düşünce Özgürlüğü**, (Haz: Hayrettin Ökçesiz), Afa Yayınları, İstanbul 1998, s.91.

³⁶ Öztürk/Türkiye, p. 54.

³⁷ Gerger/Türkiye, p.46.

³⁸ Bu konuda daha fazla bilgi için bkz: GEMALMAZ, Mehmet, Semih, “İnsan Hakları Hukuku Açısından İfade Özgürlüğü”, **Sahir Erman'a Armağan**, İÜHF, İstanbul 1999, s. 313, 314.

³⁹ Sunday Times/Birleşik Krallık (No:1), p.62. Orantılılığın tespitinde ifade özgürlüğü ile müdahalenin sağladığı kamu yararı arasında hassas bir denge kurulmasına dikkat edilmesi gerekir. Mahkeme, bu durumda Sözleşme'deki sınırlama sebeplerini dar yorumlama eğilimindedir. Bkz: Aynı dava, p. 65.

konusu müdahale demokratik bir toplumda gerekli kabul edilecektir.⁴⁰

AİHM, “demokratik toplum” tanımını yapmaktan kaçınmakta ve her somut olayda nelerin demokratik bir toplumda gerekli olup olmadığı şeklinde bir değerlendirmeye tabi tutmaktadır. AİHM kararlarında, demokratik toplum gerekleri kapsamında araç (müdahale) ile meşru amaç arasındaki orantılılık, azınlık haklarının korunması ve hoşgörü gibi prensiplere de yer vermiştir⁴¹ Mahkeme ayrıca *sınırlamanın etkinliğini* de araştırmakta ve mesela başka bir kaynaktan elde edilebilecek bir haber veya bilgiye ulaşılmasının, ulusal makamlarca kısıtlanmasının, gereklilik unsurunu taşımayacağını belirtmektedir.⁴²

8. Sınırlamanın özellik ve ağırlığı inceleme konusu yapılır

AİHM, ifade özgürlüğüne getirilen sınırlamanın özellik ve ağırlığını da hesaba katmaktadır. **İncal/Türkiye** olayında henüz dağıtılmamış bir bildiriye dayanarak İncal’ın hapis ve para cezasının sonucu olarak kamu hizmetlerinden de yoksun bırakılmasının demokratik bir toplumda acil bir sosyal ihtiyaca cevap vermediğini belirtmiştir. Bu davada sınırlamanın sadece engelleyici niteliğinin bile Sözleşme’ye aykırı olduğunu vurgulamıştır.⁴³

9. İfade özgürlüğü görev ve sorumluluklarla birlikte kullanılmalıdır

AİHS, ifade özgürlüğünün görev ve sorumluluklarla kullanılabilirliğini belirtmekte ve böylece bu özgürlükten yararlanan kişiler açısından bir hareket sınırı çizmektedir. Bu, görevleri nedeniyle bazı kişilerin diğerlerinden daha geniş sınırlamalara tabi olması demektir.⁴⁴ Bu sınır, özellikle kamu görevlileri ve basın mensupları açısından özel bir önem arz etmektedir.

AİHM, basın mensupları ile ilgili **Sürek/Türkiye (No:4)** davasında *görev ve sorumlulukların*, çatışma ve gerginlik ortamlarında daha fazla önem kazandığını vurgulamıştır. AİHM’ye göre basın, kin ve düşmanlık içeren ve şiddeti teşvik eden düşünceleri açıklamalarının yayılması konusunda araç olarak

⁴⁰ AİHS, temel hak ve özgürlüklere getirilecek sınırlandırmanın sınırı olarak demokratik toplumda gereklilik ölçütünü benimsemiştir. AİHM kararlarında da ülkemizde 1961 AY sında benimsenmiş olan hakkın özü ölçütüne üstü kapalı bir biçimde yer verilmiştir. Bkz. YILDIZ Mustafa, **Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Yargısı**, Afa Yay. İstanbul,1998, s.183.

⁴¹ YILDIZ, s.185.

⁴² ALPASLAN, s.30.

⁴³ İncal/Türkiye, 9.6.1998, p.56, Kararın Türkçe çevirisi için bkz: **YMB**, 7 Nisan 1999, Sayı: 76, s.51 vd.

⁴⁴ KABOĞLU, İbrahim Ö., “Pozitif Anayasa Hukukunda Düşünce Özgürlüğünün Sınırları”, **Düşünce Özgürlüğü**, (Haz:Hayrettin Ökçesiz), Afa Yayınları, İstanbul 1998, s.226.

kullanılmasını önlemek için özellikle devlete karşı şiddete başvuran örgüt temsilcilerinin görüşlerinin yayınlanmasında özel bir özen göstermelidir.⁴⁵

AİHM, **Zana/Türkiye** olayında başvuruçunun “PKK'nın ulusal kurtuluş hareketini destekliyorum. Katliamlardan yana değiliz, yanlış şeyler her yerde olur. PKK, kadın ve çocukları yanlışlıkla öldürüyor” şeklindeki açıklamasının, somut koşullar içinde özel bir anlamının olduğunu, çünkü bu açıklamanın, o tarihte gerginliğin zirvede olduğu Güneydoğu bölgesinde PKK'nın sivillere yönelik kanlı saldırılarıyla aynı zamanda yapıldığını belirtmiştir. Bu şartlar altında siyasi bir kimliği olan (eski belediye başkanı) Zana'nın, ulusal kurtuluş hareketi olarak tanımladığı PKK'yu desteklediğini açıklamasının, bölgedeki gerginliği ağırlaştıracağı, AİHM tarafından dile getirilmiştir.⁴⁶

B. İFADE ÖZGÜRLÜĞÜNÜN KAPSAMI VE SINIRLARI

İfade özgürlüğü hem demokrasinin temel taşı, hem de Sözleşme ile güvence altına alınmış diğer pek çok hak ve özgürlüğün kullanılabilmesi için ön şart niteliğindedir. Bu önemi dolayısıyla ki Sözleşmenin temel ilkelerinin yorumu ile ilgili temel ölçütler ortaya koyan davalardan pek çoğu ifade özgürlüğü ile ilgilidir.⁴⁷

AİHS, ifade özgürlüğünün, kamu makamlarının müdahalesi olmaksızın ve ulusal sınırlara bakılmaksızın, bir görüşe sahip olma, haber ve düşünceleri elde etme ve bunları yayma özgürlüğünü de içerdiğini belirtmiştir. Komisyon ve Mahkeme bu soyut ibarenin uygulama alanını açıklığa kavuşturmuş ve genişletmiştir.⁴⁸

Komisyon ve Mahkeme tarafından 10. maddenin içerik, şekil ve araç bakımından kapsamı geniş olarak yorumlanmıştır. Bu bakımdan yazılı basın, radyo, TV ve sinema gibi ifade araçları 10. madde kapsamı içinde olduğu gibi, ifadenin, politik, sanatsal ve ticari gibi değişik şekilleri de 10. madde kapsamına dahildir.⁴⁹ Ayrıca ifade özgürlüğü, negatif ifade özgürlüğü olarak ifade edilen *susma hakkım* da içermektedir.⁵⁰

1. Haber, bilgi ve düşüncelere ulaşma, öğrenme özgürlüğü

Bu özgürlük haber, bilgi veya düşüncenin oluşum öncesine ilişkindir. Fikir sahibi olabilmek ve dolayısıyla ifade özgürlüğünü kullanabilmek için kişilerin bilgi kaynaklarına serbestçe ulaşabilmeleri, tercih

⁴⁵ Sürek/Türkiye (No: 4), 8.7.1999, p. 60, Kararın Türkçe çevirisi için bkz: **YMB**, 7 Kasım 2000, Sayı: 127, s.63 vd.

⁴⁶ Zana/Türkiye, 25.11.1997, p. 59,60, Kararın Türkçe çevirisi için bkz: **İnsan Hakları Kararlar Derlemesi**, Cilt: 2, (Editör: Osman DOĞRU), İstanbul 1998, s.304-326.

⁴⁷ GOMIEN, Donna, **Short Guide to the European Convention on Human Rights**, Council of Europe Press, Strasbourg, 1991, s.72

⁴⁸ GOMIEN, Short Guide, s. 82

⁴⁹ JACOBS / WHITE, s. 223.

⁵⁰ HARRIS / O'BOYLE / WARBRICK, s. 373.

yapabilmeleri ve böylelikle istedikleri kanaate varabilmeleri gerekmektedir. Düşüncelere ulaşabilme özgürlüğü, düşünceye hammadde sağlar, bilgilendirme ve düşünce imkanları verir. Bu yüzden, söz konusu özgürlük, ifade özgürlüğünün öncelikli unsuru niteliğindedir.⁵¹

Haber, bilgi ve düşüncelere ulaşma özgürlüğü 10. madde kapsamında ayrıca önem taşımaktadır. Bu kapsamda, mesela resmi bilgi ve belgelere ulaşmak açısından 10. maddenin gerekli hukuki temeli oluşturduğuna işaret edilmektedir. Kamu makamlarının resmi bilgi ve belgeleri açıklaması “aktif şeffaflık” olarak adlandırılırken, bu belge ve bilgilere ulaşılmasının sağlanmasına ise “pasif şeffaflık” denilmektedir.⁵² AİHS 10. madde ile, “bilgi edinme hakkını”, sadece genel bir ulaşılabilirlik olarak değil, bilgi kaynaklarına ulaşmayı sağlayacak yol ve araçları da güvence altına almaktadır.⁵³

AİHM, haber, bilgi ve düşüncelere ulaşma hakkını ifade özgürlüğü kapsamında görmektedir. Mahkeme başka yollardan elde edilebilme imkanı olan bilgilerin açıklanmasına yasak getirilmesini Sözleşme’ye aykırı bulmuştur.⁵⁴ Devletlerin istenilen her türlü bilgiyi verme zorunluluğunun bulunmadığı, ancak, kişilerin bu bilgilere ulaşabilmeleri için elverişli hukuk yolunun sağlanması gerektiği vurgulanmıştır.⁵⁵ Bu arada Devletler somut durumları, örneğin bilgi edinmek isteyen kişilerin sağlığının korunmasını, dikkate almak zorundadırlar.⁵⁶

2. Basın Özgürlüğü

İfade özgürlüğünün kullanılmasında en yaygın bir yol olan basın⁵⁷, özel bir öneme sahiptir. Basının başlıca görevleri, kamuoyunu ilgilendiren

⁵¹ ERDEM, Fazıl Hüsnü, “Düşünce Özgürlüğü ve Demokrasi”, **ABD**, yıl: 55 Sayı: 1998\1, s.8; ÇEÇEN, Anıl, **İnsan Hakları**, Gündoğan Yayınları, Ankara 1995, s.204; FINKELNBURG, Klaus, “Demokraside İfade Özgürlüğü”, (Çev:Nihat ÜLNER), **Düşünce Özgürlüğü**, (Haz:Hayrettin Ökçesiz), Afa Yayınları, İstanbul 1998, s.202.

⁵² ALPASLAN, s.32,33.

⁵³ GOMIEN, Donna/HARRIS, David, **Freedom of Thought, Conscience Religion and Expression**, Belge Int. Publishing House, 1998, s.139.

⁵⁴ Buna karşılık bir spor müsabakasının doğrudan yayın hakkının sınırlanması haber alma özgürlüğüne müdahale olarak görülmediği gibi, cevap hakkı da 10. madde kapsamında mütalaa edilmemektedir. Bkz: ALPASLAN, s.29.

⁵⁵ Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi’nin, 25.11.1981 tarihli “Kamu Makamlarının Sahip Olduğu Bilgiye Ulaşma Hakkında Tavsiye Kararı”nda yer verdiği ilkelerden bazıları şunlardır: Kamu makamlarından bilgi talep eden gerçek veya tüzel kişilerin, talebe konu olan bilgi ile doğrudan bir yarar ilişkisi bulunması zorunluluğu yoktur...Bu talep kamu makamlarınca makul bir süre içinde karara bağlanacaktır...Kamu makamı bu talebi reddederse, ret kararının dayandığı gerekçeleri göstermek zorundadır... Nakl: GEMALMAZ, s.290, 291.

⁵⁶ AİHM’nin bu konudaki içtihatları için bkz: GOMIEN/HARRIS, s.139, 141; JACOBS/WHITE, s.223; DIJK, P. Van/HOOF G.J.H.van, **Theory and Practice of the European Convention on Human Rights**, Kluwer Law International, The Hague, London, Boston 1998, s.565.

⁵⁷ Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz: JACQ, Christian/TEITGEN, Francis, “The Press”, (Edit: Mireille DELMAS-MARTY /Christine CHODKIEWICZ), **The European Convention for Protection of Human Rights: International Protection versus National Restrictions**, Martinus Nijhoff Publishers, Dordrecht, Boston, London 1992, s.59-80.

konularda haber vermek, denetim ve eleştiri yapmak, kamuoyunu açıklama ve kamuoyunu oluşturmaktır. Ayrıca basın, halkın, toplumsal sorunlar hakkında bilgi edinmesine ve tartışmasına ve siyasal kararları denetlemesine ve etkilemesine aracı olmaktadır.⁵⁸ AİHK ve AİHM, basın özgürlüğü ile ilgili bütün davalarda basın özgürlüğü ile kişilerin bilgi edinme hakkı arasındaki bağlantıya dikkat çekmiştir.⁵⁹ Bakanlar Komitesi 1982 yılı toplantısından sonra yaptığı “Düşünce ve Haber Özgürlüğü Hakkında Deklarasyon”da basın alanında şu amaçlara işaret etmektedir: “...10. madde çerçevesinde sınırlar dikkate alınmaksızın herkesin kendini ifade etme, kaynağı ne olursa olsun düşünce ve haberi araştırma ve toplama ve bunları açıklama hakkının sağlanması gerekmektedir...”⁶⁰

Avrupa İnsan Hakları Denetim organlarının ele aldığı bütün davalarda göz önünde bulundurduğu basın özgürlüğü ile ilgili temel prensipleri şu şekilde sıralayabiliriz:

a. Basın özgürlüğü demokrasinin işleyişinde özel bir öneme sahiptir

AİHM’ne göre basın, demokrasinin düzgün şekilde işleminde özel bir öneme sahiptir. Basın, devletin hayati çıkarlarını korumak için şiddet tehdidine karşı konmuş olan, milli güvenlik veya ülke bütünlüğünün korunması veya düzensizliğin veya suçun engellenmesi gibi sınırları aşmamalıdır.⁶¹ Bununla beraber basının, bölücü olanlar da dahil olmak üzere siyasi hususlarda bilgi ve fikirleri vermesi de bir zorunluluktur. Basının, sözü geçen bilgileri ve fikirleri bildirme zorunluluğunun yanı sıra, halkın da bunları öğrenme hakkı vardır. Basın özgürlüğü, kamuoyuna, bilgi ve görüşlerin keşfedilmesi ve şekillenmesi için en iyi araçlardan birini sağlamaktadır.⁶²

b. Basın şiddete ve düşmanlığa araç olmamalıdır.

AİHM, basın mensupları tarafından ifade özgürlüğü hakkı kullanılırken beraberinde gelen görev ve sorumlulukların, çatışma ve gerginlik ortamlarında daha fazla önem kazandığını vurgulamıştır. AİHM’ne göre basın, düşmanlık içeren konuşmalar ile şiddetin teşviki konusunda araç olarak kullanılmamak için, devlete karşı şiddete başvuran örgüt temsilcilerinin görüşlerinin yayınlanmasında özel bir dikkat göstermelidir.⁶³

⁵⁸ İÇEL, Kayhan, **Kitle Haberleşme Hukuku**, 4. Bası, Beta Yayınları, İstanbul 1998, s.97 vd.

⁵⁹ ÜNAL, Şeref, **Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi**, TBMM Yayınları, Ankara 1995, s.223.

⁶⁰ Bkz: Nakl: ALPASLAN, s.28.

⁶¹ Bu arada basın/medyanın da saydam olması gerekir. Bu konuda geniş bilgi için bkz: GEMALMAZ, s.295, 296.

⁶² Sürek/Türkiye (No: 3), 8.7.1999, p. 38, Kararın Türkçe çevirisi için bkz: **YMB**, 27 Haziran 2000, Sayı: 115, s.80.

⁶³ Sürek/Türkiye (No: 4), p.60.

c. Devletler, halkın farklı bakış açısı ile haber alma hakkına özen göstermelidir

İfade özgürlüğünün tam anlamıyla gerçekleşebilmesi için, haber, bilgi ve düşüncelerin değişik iletişim araçlarında dile getirilmesi güvence altına alınmalıdır.⁶⁴ AİHM, **Sürek ve Özdemir/Türkiye** olayında, başvuruçular, yasadışı terör örgütünün bir lideri ile yapılmış olan bir röportajı yayınlamışlar ve bu yüzden DGM tarafından mahkum edilmişlerdir. Ancak bu davada AİHM, yerel makamların, güneydoğu bölgesindeki⁶⁵ duruma ilişkin, her ne kadar hoş olmasa da kamuoyunun farklı bir bakış açısı ile bilgi alma hakkına yeterli özeni göstermediğini belirtmiştir.⁶⁶

d. İfade özgürlüğünün sağlanmasında Devletin aktif görev yapması gerekebilir

Özgür Gündem/Türkiye davasında günlük bir gazeteye ve gazete personeline yönelik iki yıl içerisinde gerçekleşen çok sayıda saldırıya rağmen bu olayları araştırma konusunda yetkili makamlarca herhangi bir işlem yapılmamıştır. AİHM, bu özgürlüğün gerçek anlamda kullanılabilmesi için devletin, sadece ifade özgürlüğün kullanılmasına müdahale etmemesinin yeterli olmadığını, aktif bazı önlemler alması gerekebileceğini belirtmiştir. Mahkeme, söz konusu gazeteye ve personeline ciddi ve yaygın bir şekilde saldırılar yapıldığının ve bu saldırıların gazetenin yayını ve dağıtımını etkilediğinin devletçe bilinmesine rağmen, gazete yönetiminin ve personelinin istek ve dilekçelerinin hiç birisine cevap verilmemesi ve yeterli araştırma ve soruşturma yapılmaması ile devletin kendisine düşen görevi yerine getirmediğini vurgulamıştır.⁶⁷

e. Hangi sınırlamalar basın özgürlüğüne haksız müdahale niteliğindedir?

Temel prensipler ve olayın özellikleri ışığında ulusal makamların basın özgürlüğüne getirdiği sınırlamaların demokratik bir toplumda gerekli olduğu veya olmadığına karar verilmekte ve hangi sınırlamaların basın özgürlüğüne haksız bir müdahale teşkil edeceği, her somut olayda Denetim Organlarıncı ele alınmaktadır. Burada önemli birkaç sınırlamaya değinmek gerekir:

⁶⁴ Federal Almanya Anayasa Mahkemesi bu durumu bir kararında “varolan değişik kanaatlerin yayın esnasında mümkün olduğu ölçüde geniş biçimde ve eksiksiz olarak dile gelmesi, böylece de kapsamlı bilgi arzının gerçekleşmesi” şeklinde ifade etmiştir. Nakl: FINKELNBURG, s.203.

⁶⁵ O dönemde, çok ciddi can kayıpları ve bölgenin büyük bir kısmında olağanüstü hal ilan edilmesine sebebiyet verecek derecede güvenlik kuvvetleri ile yasadışı terör örgütü arasında ciddi çatışmalar devam etmektedir.

⁶⁶ Sürek ve Özdemir/Türkiye, 8.7.1999, p. 61, Kararın Türkçe çevirisi için bkz. **YMB**, 31 Ekim 2000, Sayı: 126, s.47 vd.

⁶⁷ Özgür Gündem /Türkiye, 16.03.2000, p.37-70.

AİHM, bir düşünce açıklamasının, bir bütün olarak ele alındığında, kin ve düşmanlığa tahrik edip etmediğini araştırmaktadır. Ancak AİHM'ne göre, mesela *Bizden topraklarımızdan çıkmamız istenirse, bunu hiçbir zaman kabul etmeyeceğimiz bilinmelidir* veya *Bizim tarafımızda tek kişi kalana kadar savaş devam edecek* veya *Devlet bizi topraklarımızdan atmak istiyor* veya *İnsanları köylerinden çıkarıyor* veya *Devlet bizi yok etmek istiyor* gibi ifadeler, karşı tarafın amaçlarına ulaşmak için kararlılıklarının ve bu açıdan liderlerinin gösterdiği tavırların bir yansımasıdır. AİHM'ye göre bu ifadeler resmi politikaya karşı, muhalefetin ardındaki itici güçlerin psikolojisine ilişkin olarak kamuoyunu aydınlatmak ve bu anlaşmazlıkta yer alan çıkarları değerlendirmek açısından haber niteliği taşımaktadır.⁶⁸

AİHM, yayınlanan bir röportajın yasa dışı bir örgüt üyesiyle yapılmış olmasının röportajı yapan kişinin ifade özgürlüğü hakkına yapılan müdahaleyi haklı göstermeyeceğine dikkat çekmiştir. Bu röportaj resmi politikaya karşı ağır eleştiriler ve belirli bir bölgede yaşanan rahatsızlıkların kaynağı ve sorumluluğuna ilişkin olarak tek taraflı bir yaklaşım sergilese bile sonucu değiştirmeyecektir.⁶⁹

AİHM, bir habere dayanak teşkil eden bir basın açıklamasının başka gazetelerde yayınlanması ve bu gazeteler aleyhine dava açılmamasına rağmen haberi yayınlayan derginin sahibinin mahkum edilmesini haksız bir müdahale olarak değerlendirmiştir. Çünkü Mahkeme'ye göre haberin yayınlanması ile müdahalenin engellemeyi hedeflediği meşru amaç ortadan kalkmıştır.⁷⁰

AİHM, **Sürek/Türkiye (No:2)** olayında, bir kamu görevlisinin halka ateş açılması için emir verdiği ve bu emrin Vali tarafından teyit edildiğini bildiren ifadeleri haber yapan basın mensubunun mahkumiyetini basın özgürlüğüne haksız bir müdahale teşkil ettiğini belirtmiştir. Çünkü Mahkeme'ye göre bu iddiaların doğru olduğu varsayılırsa, söz konusu yanlış davranışın ciddiyeti karşısında kamunun, sadece hareketi değil, aynı zamanda yetkililerin kimliklerini öğrenme konusunda meşru bir hakkı bulunmaktadır.⁷¹

f. Basın aracı sahipleri ve yayıncılar sorumluluktan kurtulamaz

AİHM'ne göre basın aracı sahipleri, sahibi olduğu dergi veya gazetede bulunan görüşler ile şahsen bağlantılı olmasalar bile yayınlanan görüşün yazarına yayılması için bir araç temin etmektedir. Mahkeme,

⁶⁸ Sürek ve Özdemir/Türkiye, p. 61. Mahkeme'nin bu görüşüne katılmak mümkün değildir. Hakim Gölcüklü'nün bu karara muhalefet şerhinde belirttiği gibi, binlerce kişinin ölümünden sorumlu bir terör örgütünün önemli bir liderinin açıkça şiddete çağrı niteliğindeki açıklamalarının o bölgedeki insanlar üzerindeki olumsuz etkisi küçümsenemez. Bkz: **YMB**, 31 Ekim 2000, Sayı: 126, s.78 vd.

⁶⁹ Sürek ve Özdemir/Türkiye, p. 8-10.

⁷⁰ Sürek/Türkiye (No:2), 8.7.1999, p. 40, 41. Kararın Türkçe çevirisi için bkz. **YMB**, 27 Haziran 2000, Sayı: 115, s.55 vd.

⁷¹ Sürek/Türkiye (No:2), p.39.

Sürek/Türkiye (No:3) olayında başvuruçunun *dergi ile sadece sahiplik*⁷² açısından bağlı olduğu ve yazı işleri müdürlüğü sorumluluğu taşımadığı gerekçesi ile haber yorumun içeriğine ilişkin her türlü cezai sorumluluktan muaf tutulması gerektiği yönündeki savunmasını reddetmiştir. Çünkü mal sahibi, konumu itibarıyla dergi veya gazetenin yazı işleri yönetimini şekillendirme hakkına sahiptir. Bu nedenle, basın aracı sahipleri, bilgi toplanması ve halka ulaştırılması konusunda yazı işleri ve muhabir personelinin *görev ve sorumlulukları* açısından *vekaleten* sorumludur ve bu durum çatışma ve gerginlik durumlarında daha büyük önem taşır.⁷³

Bu arada *yayıncılar* da, yayınladıkları kitaplarda ifade edilen görüşlerle aynı fikirdedir gibi genel bir yargı çıkarılamaz. Ancak düşünce özgürlüğünün kullanımında yayıncılar, yazarlara, görüşlerinin yayılmasına imkan sağladıkları için yazarların görev ve sorumluluklarına tabi tutulacaklardır.⁷⁴

3. Görsel-İşitsel Medya Özgürlüğü

a. Görsel-İşitsel medya özgürlüğü önemlidir

AİHS'nin 10. maddesinin 1. paragrafında, “Bu madde, devletleri, radyo, TV yada sinema işletmelerini izne bağlamaktan alıkoymaz” demek suretiyle, radyo ve TV yayıncılığı alanında devletlere geniş bir takdir yetkisi tanınmaktadır. Ancak, Komisyon ve AİHM'nin içtihatlarına göre, yukarıdaki ibareye rağmen, devletler yine de izin şartlarının veya uygulamaya getirecekleri kısıtlamaların bu maddenin 2. paragrafına uygunluğunu ispat etmek zorundadırlar.⁷⁵

Komisyon “sınırlara bakılmaksızın” ibaresini şu şekilde yorumlamıştır: “Bu deyim sözleşmecî devletlere hiçbir şekilde sorumlu olmadıkları, sözleşmecî olmayan devletlerin fiilleriyle ilgili bir müdahale hakkı verir şekilde yorumlanamaz. Sözleşmecî devletlerin kendi yargı yetkisini kullanırken, kendisinin bu hakka saygı göstermesi yükümlülüğüne işaret eder.”⁷⁶

b. Görsel-İşitsel medya özgürlüğü izin rejimine bağlanabilir

Lentia ve Diğerleri/Avusturya⁷⁷ davasına konu olan, hukuki düzenleme olmadığı için kapalı devre TV istasyonu kurma başvurusunun

⁷² Burada özel mülkiyetin ortaya çıkardığı sansür tehlikesine de işaret etmek gerekir. Bkz: KLENNER, Hermann, “İfade Özgürlüğünün Tarihi ve Sorunları Üstüne”, (Çev: Nihat Ülner), **Düşünce Özgürlüğü**, (Haz: Hayrettin Ökçesiz), Afa Yayınları, İstanbul 1998, s.106. Özellikle basın/medyada tekelleşmenin sözkonusu olduğu durumlarda bu tehlikenin boyutları daha da büyüyecektir. MORANGE, Jean, “İfade Özgürlüğünün Hukuki Esasları”, (Çev: Tuğba BALLIGİL), **Düşünce Özgürlüğü**, (Haz: Hayrettin Ökçesiz), Afa Yayınları, İstanbul 1998, s.95.

⁷³ Sürek/Türkiye (No:3), p.41.

⁷⁴ Öztürk/Türkiye, p. 49.

⁷⁵ JACOBS/WHITE, s.230; GOMIEN/HARRIS, s.127.

⁷⁶ GOMIEN/HARRIS, s.133.

⁷⁷ Lentia ve Diğerleri/Avusturya, 24.11.1993; Kararın özeti için bkz: DOĞRU, **AİHM Kararlar Rehberi**, s.395 vd.

reddi olayında, AİHM, devletlerin, TV işletmelerinin kurulmasını izne bağlayabileceğini, bu bağlamda, teknik özellikler, yayın kalitesi, yayının nitelik ve amacı, seyircisinin nitelik ve ihtiyaçlarını ve milletlerarası hukuk kurallarını dikkate alabileceğini belirtmiştir. Mahkeme, ifade özgürlüğünün demokratik toplumun vazgeçilmez unsuru olduğunu, görsel-ışitsel medya araçlarının bu konudaki etkinliğini vurgulayarak, devletlerin radyo TV işletmeciliğini çok zaruri ihtiyaçların gerekli kılması halinde aşırı kısıtlamalara tabi tutabileceğini, aksi halde, toplumun ilgi uyandıran haber ve düşünceleri öğrenme hakkını kısıtlayamayacağını ifade etmiştir. Daha da önemlisi teknik gelişmelerin zaten bu izin rejimini etkisiz hale getirdiğini belirterek, sözkonusu olayda 10. maddenin ihlâl edildiğine karar vermiştir.⁷⁸

c. Türkiye’de durum nedir?

Görsel-ışitsel medya özgürlüğü ile ilgili **Türkiye** hakkında Mahkeme’nin vermiş olduğu bir karar henüz mevcut değildir. Ancak bu durum Türkiye’de radyo televizyon rejiminin AİHS’ye uygun olduğu anlamına gelmemelidir. Ülkemizde radyo ve televizyonların yayın faaliyetleri ile ilgili alan AY’nın 133. maddesi emri uyarınca 3984 sayılı Radyo ve Televizyonların Kuruluş ve Yayınları Hakkında Kanun’la düzenlenmiş ve bağımsız ve özerk bir kamu tüzel kişiliği niteliğinde bir Radyo ve Televizyon Üst Kurulu (RTÜK) oluşturulmuştur. Bu Kanun, diğer ülkelerde olduğu gibi izin ve lisans rejimini ve yayınların merkezî olarak denetlenmesi sistemini benimseyerek “yayın ilkeleri”⁷⁹ adı altında radyo ve TV kuruluşlarının yayın faaliyetini düzenlenmekte, bu ilkelere uymama veya izin şartlarının ihlali halinde ise RTÜK’e uyarı ve izin uygulamasını durdurma ve hatta yayın izninin iptali yaptırımlarını uygulama görev ve yetkisi vermektedir.⁸⁰

3984 sayılı Kanun, genelde TCK’da suç sayılan bazı fiillerin işlenip işlenmediği konusunda RTÜK’e takdir yetkisi vermekte, dolayısıyla bu kurula ceza yargılaması yapma ve cezaî müeyyide uygulayabilme görevi ve yetkisi de tanımaktadır. Bu durumun ise AY’ye aykırı olduğu ileri sürülmektedir.⁸¹

3984 sayılı Kanun’un ifade özgürlüğünü sınırlandıran bir diğer hükmü de “yayın yapmak” teriminin tüm yayın kuşağı (zamanı) veya tüm yayın faaliyeti olarak anlaşılması ve uygulanmasıdır. Oysa yayın “belli bir zaman dilimi içerisinde cereyan eden” veya “şahsı ile muayyen” bir yayın faaliyetini ifade etmektedir. Durum böyle olunca ihlalin tekrarlanması

⁷⁸ Lentia ve Diğerleri/Avusturya, p. 38,39, bkz: JANIS/KAY/BRADLEY, s.213.

⁷⁹ İÇEL, s.357, “yayın ilkeleri” kavramını, yayınların toplum üzerinde çeşitli yönlerden zararlı olmaması için kaçınılması gereken hususlar olarak ifade etmektedir. Buna karşılık yayınların daha yararlı olması için uyulması gereken kuralların “yayın esasları” olduğunu belirterek, bu esaslara aykırılık sebebiyle söz konusu yasadaki yaptırımların uygulanmaması gerektiğini vurgulamaktadır.

⁸⁰ İÇEL, s.346 vd.

⁸¹ HAFIZOĞULLARI, Zeki “3984 Sayılı Kanunda Düşünce, İnanç ve İfade Hürriyetini Kayıtlayan Hükümler ve Bir Mahkeme Kararı Üzerine Düşünceler”, **ABD**, Yıl: 53, Ankara 1996/1, s.19, 20.

halinde, izin uygulamasını geçici durdurma, sadece ihlalin meydana geldiği programın süresi kadar veya ihlalin ağırlığıyla orantılı olarak bu sürenin katları kadar olmalıdır. Diğer yandan yayın durdurma müeyyidesinin belirli yayınlara (program) orantılı değil de tüm yayın faaliyetini durdurma biçiminde anlaşılması örtülü bir sansür niteliğindedir.⁸²

Bütün bunlara ek olarak Türkiye, 15.03.1989 tarihli Avrupa Sınırötesi Televizyon Sözleşmesi'ni imzalayıp (07.09.1992) onaylamıştır.⁸³ Bu Sözleşme'nin 4. maddesi açıkça, taraf devletlere, haber alma ve ifade özgürlüğünü AİHS'nin 10. maddesine uygun olarak sağlama yükümlülüğü getirmektedir.⁸⁴

Sonuç olarak, radyo ve TV alanını düzenleyen mevzuattaki sınırlamalar ve uygulamada sıkça başvurulan yayın durdurma kararları Türkiye'yi Mahkeme önünde zor durumda bırakabilecek niteliktedir. Çünkü, Mahkeme görsel ve işitsel medya araçlarının ifade özgürlüğü için çok önemli olduğunu ve çok zaruri ihtiyaçlar olmadıkça halkın haber ve düşünceleri öğrenme hakkının kısıtlanamayacağını açıkça belirtmektedir.

4. Politik İfadeler

a. AİHS sisteminde politik ifadeler, en geniş şekilde korunur

AİHS sistemi politik içerikli düşünce açıklamalarına, diğerlerine oranla daha fazla koruma sağlamaktadır.⁸⁵ İfade özgürlüğünün ihlaline dair başvuruların çoğu kitle iletişim araçları ile açıklanmış olsalar bile, içerik olarak politik ifadelerle ilişkindir. Bunu diğer ülkelerle ilgili davalarla birlikte Türkiye'ye ilişkin davalarda da açıkça görmek mümkündür.

İncal/Türkiye⁸⁶ kararında AİHM, politikacıların ve hükümetin daha fazla eleştirilebileceğini, mevcut devlet düzeninin sorgulanabileceğini, politik ifadelerin Sözleşme'nin 10. maddesinin korumasından en geniş şekilde yararlanacağını, ifade özgürlüğünün siyasi partiler ve aktif üyeleri için daha da büyük önem taşıdığını belirtmiştir. AİHM, bu olayda, kamu yararının bulunduğu siyasi sorunlara ilişkin ifade özgürlüğünün sınırlanmasında, 10. maddenin 2. fıkrasının dar yorumlanması gerektiğini ve eğer gerçekten tedbir alınması gerekiyorsa bunda aşırıya gidilmemesi ve ceza hukukunun bu konuda en son başvurulacak yol olduğunu vurgulayan içtihat niteliğindeki tespitleri, ülkemizde kamu makamları açısından önemle dikkate alınması gereken ifadeler içermektedir: "*Eleştirinin izin verilebilir sınırları, hükümet*

⁸² HAFIZOĞULLARI, **ABD**, s.26.

⁸³ 04.11.1993 tarih ve 3915 sayılı Kanun'la onaylanmıştır.

⁸⁴ Bu konuda geniş bilgi için bkz: GEMALMAZ, s.293, 294; ALPASLAN, s.28.

⁸⁵ ALPASLAN, s.32.

⁸⁶ Bu Kararın değerlendirmesi için bkz: TEZCAN, Durmuş, "Ceza Muhakemeleri Usulü Kanunu'nun 70. Yılında İnsan Hakları Sözleşmesi Açısından Yargının Bağımsızlığı ve Tarafsızlığı Sorunu", **CMUK Sempozyumu/İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi ve Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararları Karşısında 70. Yıldönümünde CMUK.**, İstanbul 1999, s.77-90.

için, sade bir vatandaş ve hatta bir siyasetçi için olan sınırlardan daha geniştir. Demokratik bir toplumda, hükümetin fiil veya ihmalleri sadece yasama ve yargı organlarının değil, aynı zamanda kamuoyunun da yakın denetimine tabi olmak zorundadır. Ayrıca, hükümetin işgal ettiği üstün mevkii itibarıyla, özellikle muhaliflerinin haksız saldırılarını ve eleştirilerini karşılamak konusunda başka araçları kullanabileceği için, ceza davasına sınırlı hallerde başvurulması gerekir.”⁸⁷

b. İfade özgürlüğü siyasi partiler ve üyeleri için büyük önem taşır

AİHM bu kararında, ifade özgürlüğünün özellikle siyasi partiler ve aktif üyeleri için daha büyük bir önem taşıdığı⁸⁸, çünkü partilerin seçmenlerini temsil edip, onların endişelerine dikkat çekerek, menfaatlerini savduklarını da vurgulamıştır. Bu nedenle, başvuran gibi, muhalefet partisinin bir üyesi olan politikacının ifade özgürlüğüne yapılan müdahaleler, Sözleşme’ye aykırılık teşkil etmektedir.⁸⁹

AİHM, **Piermont/Fransa** olayında resmi görüşlere ve düşüncelere muhalefet eden bir kişinin görüşlerinin siyasal alanda kendine yer bulabilmesi gerektiğini belirtmektedir.⁹⁰ Mahkeme, **Castells/İspanya** olayında da “politik ifade” teriminden, sadece siyasetle uğraşanların değil, bütün vatandaşların en geniş şekilde yararlanma hakkının bulunduğunu vurgulamıştır.⁹¹

5. Sanatsal İfadeler

AİHS’nin 10. maddesinde ifadenin özel bir şekli olan sanatsal veya sanat alanındaki ifadeler açıkça belirtilmemiştir. Buna rağmen sanatsal ifadeler, Mahkeme içtihatları ile Sözleşme sistemi içine sokulmuştur.⁹²

Müstehcen resimlerin sergilenmesi sebebiyle, sergi sahibinin cezalandırılması ve resimlerin müsadere edilmesi ile ilgili **Müller/İsviçre**⁹³ davasında AİHM, Sözleşme’de açıkça ifade edilmemesine rağmen, sanatsal ifadelerin ifade özgürlüğü kapsamında değerlendirileceğini belirtmiştir.⁹⁴

AİHM, **Polat/Türkiye**⁹⁵ olayında Türkiye’deki “*Kürt isyan hareketlerini*” ve “*Diyarbakır cezaevindeki mahkumların sıkıntılarını*” kendi

⁸⁷ İncal/Türkiye, p. 54.

⁸⁸ Bu konuda daha fazla bilgi için bkz: KABOĞLU, İbrahim Ö., “İfade Özgürlüğünün Siyasi Partilerce Kullanımının Sınırları”, **Anayasa Yargısı Dergisi**, AYM, Cilt: 16, Ankara 1999, s.71-91.

⁸⁹ İncal/Türkiye, p. 46.

⁹⁰ Piermont/Fransa, par. 76, Nakl: GEMALMAZ, s.304.

⁹¹ Castells/İspanya, 23.4.1992; Kararın özeti için bkz: DOĞRU, **AİHM Kararlar Rehberi**, s.282 vd.

⁹² GEMALMAZ, s.306.

⁹³ Müller/İsviçre, 24.5.1988; Kararın özeti için bkz: DOĞRU, **AİHM Kararlar Rehberi**, s.101.

⁹⁴ DIJK/HOOF, s.560.

⁹⁵ Polat/Türkiye, 8.7.1999, Kararın Türkçe çevirisi için bkz: **YMB**, 4 Eylül 2000, Sayı: 121, s.11-30.

yorumlarıyla anlatan “*Nevruzladık Şafakları*” isimli bir kitabı edebi tarzda yazıldığı gerekçesiyle sanatsal ifade özgürlüğü kapsamında değerlendirmiştir.⁹⁶

Arslan/Türkiye⁹⁷ olayında Mahkeme, “*Türklerin Türkistan’dan gelerek, Anadolu’da yaşayan yerleşik kavimleri (Rum, Kürt, Laz, Ermeni vs) egemenliği altına alarak yurtlarını istila ettiği, Türklerin genelde barbar bir ırk olduğu, bu barbarlıklarını da hala devam ettirdikleri, özellikle Doğudaki Kürt halkına baskı ve zulüm uyguladıkları, bu sayede onları mevcut sistem içinde tarihinden ve kimliklerinden koparılmış bir millet olarak yaşamaya zorladıkları*” gibi iddialar içeren “Yas Tutan Tarih (33 Kurşun)” isimli kitabı düşüncelerin sanat yoluyla ifadesi olarak kabul etmiştir.⁹⁸

AİHM, şiir antolojisi yayınlamak düşüncelerin açıklanmasının dava konusu yapıldığı **Karataş/Türkiye**⁹⁹ olayında da sanatsal ifade özgürlüğüne atıf yapmıştır.¹⁰⁰

AİHM, bu davalarda ifadelerin sanatsal nitelikte ve ifade sahiplerinin özel bir kişi olması ve sınırlı bir kesime hitap etmesi bakımından sözkonusu ifadelerin, *ulusal güvenlik, kamu düzeni ve bölgesel bütünlük üzerindeki potansiyel olumsuz etkisinin önemli ölçüde sınırlı olduğunu* belirtmiştir.¹⁰¹

6. Mesleki ve Ticari ifadeler

Ticari ifadelerin 10. madde kapsamında değerlendirilip değerlendirilmeyeceği hususu tartışmalıdır. Komisyon, ticari ifadelerin 10. maddenin himayesinden yararlanacağını, fakat bu korumanın, 10. maddenin siyasi düşüncelerin ifadesine sağladığı korumadan daha düşük bir himaye sağladığını belirtmiştir.¹⁰²

AİHM, acil yardım servisleri ile ilgili basına açıklama yapan bir veteriner (reklam yaptığı gerekçesiyle meslektaşlarının şikayeti üzerine) disiplini cezası verilmesi yüzünden önüne gelen **Barthold/Almanya**¹⁰³ davasında, kamu yararı bulunan konularda bilgi aktarımının esas olduğunu, bu nedenle ifadedeki sadece ticari yanların ön plana çıkarılmayacağını ve konunun bir bütün olarak değerlendirilmesi gerektiği sonucuna varmış ve 10. maddenin somut olayda uygulanacağına karar vermiştir. Ayrıca bu şekildeki

⁹⁶ Polat/Türkiye, p. 29, 47.

⁹⁷ Arslan/Türkiye, 8.7.1999, Kararın Türkçe çevirisi için bkz: **YMB**, 30 Mayıs 2000, Sayı: 112, s.31-47.

⁹⁸ Arslan/Türkiye, p. 48.

⁹⁹ Karataş/Türkiye, 8.7.1999, Kararın Türkçe çevirisi için bkz: **YMB**, 20 Haziran 2000, Sayı: 114, s.40-67.

¹⁰⁰ Karataş/Türkiye, p. 52.

¹⁰¹ Örnek olarak bkz: Arslan/Türkiye, p. 48.

¹⁰² GOMIEN/HARRIS.s.117.

¹⁰³ Barthold/Almanya, 25.5.1985; Kararın özeti için bkz: DOĞRU, **AİHM Kararlar Rehberi**, s.57.

bir disiplin cezası, serbest meslek sahiplerinin, toplumsal yaşamı ilgilendiren konularda tartışmaya katılma konusunda çekingenliğe sevk edeceğini, dolayısıyla meslek mensuplarının kamuya açıklama yapma hakkı olduğunu, somut olayda alınan tedbirin, takip edilen meşru amaçla orantısız ve demokratik bir toplumda gerekli olmadığı sonucuna varmıştır¹⁰⁴

Sonuç olarak, ticari ifadeler, 10. madde tarafından sağlanan himayeden yararlanabilecektir. Ancak bu koruma, siyasi görüşleri ifade etmeye tanınandan daha düşük olacaktır. Bu konuda Türkiye'ye ilişkin bir karar bulunmamaktadır.

7. Kamu Görevi ile ilgili İfade Özgürlüğü

İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi ve Uluslararası Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesinde *bütün vatandaşların kendi ülkesindeki kamu görevine girme de eşit haklara sahip olduğu* açıkça belirtilmiştir. AİHS' de ise kamu görevi ile ilgili ifade özgürlüğü konusunda açık bir hüküm bulunmamaktadır. Dahası AİHS'nin tarafı olan Devletler 4. ve 7. Protokollerin hazırlanması aşamasında bu konudaki çekinceli tavırlarını açıkça ortaya koymuşlardır.¹⁰⁵ Kamu görevi ile ilgili ifade özgürlüğü konusunda AİHM kararlarıyla oluşan uygulama hukukuna ilişkin şu örnekleri saymak mümkündür:

a. AİHS, kamu görevine girme hakkını güvence altına almamıştır

AİHM, *Kosiek ve Glassenap/Almanya*¹⁰⁶ davasında, Sözleşme'nin kamu görevine girme hakkını güvence altına almadığını belirtmiştir. Adı geçen olayda Alman Hükümeti biri aşırı sağ, diğeri aşırı sol partiye üye iki öğretmen adayına, Alman Anayasası'na sadakat hükmünü ihlal ettikleri gerekçesiyle, daimi devlet memuru statüsünü vermeyi reddetmiştir. AİHM'ye göre hükümet, başvurucuların görüş, tutum ve fiillerini, sadece söz konusu görev için gerekli kişisel niteliklere sahip olup olmadıklarına karar vermek açısından değerlendirmiştir. Bu nedenle Sözleşme'nin 10. maddesinin ihlal edilmediği sonucuna varmıştır.¹⁰⁷

b. Kamu görevlisi siyasi partiye üye olabilir ve aktif faaliyet gösterebilir

Vogt/Almanya olayında¹⁰⁸ AİHM, kamu görevlisinin siyasi partiye üye olabileceğini ve aktif faaliyet gösterebileceğini belirtmiştir. Başvurucu, aşırı sol bir partiye üye olması ve aktif faaliyetleri nedeniyle görevinden

¹⁰⁴ HARRIS/O'BOYLE/WARBRICK, s.403; Ayrıntılı bilgi için bkz: TWOMEY, Patrick M., Freedom of Expression for Commercial Actors, (Edit: Nanette A NEUWAHL/Allan ROSAS), *The European Union and Human Rights*, Martinus Nijhoff Publishers The Hague/Boston/London 1995, s.275 vd.

¹⁰⁵ JANIS/KAY \BRADLEY, s.216

¹⁰⁶ Kosiek ve Glassenap/Almanya, 28.8.1986; Bu kararların özetleri için bkz: DOĞRU, *AİHM Kararlar Rehberi*, s.69.

¹⁰⁷ JANIS/KAY/BRADLEY, s.215; HARRIS/O'BOYLE/WARBRICK, s.381.

¹⁰⁸ Vogt/Almanya, 26.9.1995.

sürekli olarak uzaklaştırılmıştır. AİHM, Alman Anayasası'na sadakat kavramının, Almanya'daki değişik eyaletlerde farklı düzenlendiğini, söz konusu partinin faaliyetlerinin yasaklanmamış olduğunu, ayrıca verilen cezanın ağır olduğunu ve müdahale ile kamu güvenliği amacı arasındaki orantısızlığa işaret ederek 10. maddenin hükümet tarafından ihlâl edildiğini belirtmiştir.¹⁰⁹

c. Kamu görevlisi ifade özgürlüğünü görev ve sorumluluklarla birlikte kullanabilir

AİHS, ifade özgürlüğünü kullanılması görev ve sorumluluklar gerektiren bir özgürlük olarak vurgulanmıştır. Bu nedenle kamu görevi sırasında veya kamu görevi ile ilgili ifade özgürlüğü¹¹⁰ kamu görevlisi yönünden belli sınırlamalara tabi tutulabilecektir. Bu sınırlamaların temelinde kamu görevlisinin meslek sırlarını saklaması gereği ile tarafsızlık ilkesinin korunması düşüncesi yatmaktadır.¹¹¹ Ancak cezai yaptırımlar ve özellikle görevden atılma tehdidi ifade özgürlüğünü sınırlayan potansiyel bir faktör niteliğindedir.¹¹²

d. Askerler düzeni bozacak şekilde amirlerini eleştiremez

Engel ve Diğerleri/Hollanda¹¹³ davasında, hükümetin, amirlerini eleştiren bir gazete basıp dağıtımını yapan askerleri, bu faaliyetten yasaklayarak cezalandırmasını, AİHM ifade özgürlüğünün ihlâli olarak kabul etmemiştir. AİHM kararında belirli bir toplumsal grubun içinde düzenin hakim olması gerektiğini, silahlı kuvvetlerde meydana gelecek bir düzensizliğin, toplumun diğer kesimlerini de etkileyeceğini belirtmiştir.¹¹⁴

e. Ordudaki yönetim biçimi, itaatsizlik veya şiddet teşvik edilmedikçe eleştirilebilir

Vereinigung Demokratischer Soldaten Österreichs ve Gubi/Avusturya¹¹⁵ olayında AİHM, ordunun yönetim biçimini eleştiren bir derginin, askerlere dağıtılmasını yasaklayan hükümet kararının ifade özgürlüğünü ihlâl ettiğini kabul etmiştir. AİHM, bu kararında, derginin sunulan nüshalarından hiç birisinin itaatsizliği ya da şiddeti teşvik etmediğini ve hatta ordunun yararsızlığını dahi sorgulamadığını, yayınların, konu ile

¹⁰⁹ HARRIS/ O'BOYLE/WARBRICK, s.382; DIJK/HOOF, s.564.

¹¹⁰ Kamu görevi ve kamu görevlisi kavramlarının hukuki temelleri açısından yapılan bir değerlendirme için bkz: PAULIAT, Héléne, "Memurlar ve İfade Özgürlüğü" (Çev: Tuğba BALLIGİL), **Düşünce Özgürlüğü**, (Haz:Hayrettin Ökçesiz), Afa Yayınları, İstanbul 1998, s.268-276.

¹¹¹ PAULIAT, s.272 vd.

¹¹² JANIS/KAY/BRADLEY, s.215.

¹¹³ Engel ve Diğerleri/Hollanda, 8.6.1976, Kararın Türkçe çevirisi için bkz: **İHKAD**, cilt: 1, s.179-203.

¹¹⁴ Engel ve Diğerleri/Hollanda, p. 94 vd.

¹¹⁵ Vereinigung Demokratischer Soldaten Österreichs ve Gubi/Avusturya, 19.12.1994, Kararın Türkçe özetini için bkz: DOĞRU, **AİHM Kararlar Rehberi**, s.523 vd.

ilgili şikayetleri ve çözüm için reform önerileri dile getirmekte olduğunu belirtmiştir. Bu arada okurları şikayette bulunma ve dava açma konusunda teşvik ettiğini, demokratik toplumun tolere edilmesi gerektiğini dolayısıyla yasaklama kararının takip edilen amaç ile orantısız olduğu sonucuna varmıştır.¹¹⁶

f. Kamu görevlisi kişisel görüşlerini açıklayabilir

Akkoç/Türkiye davasında AİHM, Başvurucu hakkında Danıştay'ın verdiği kararı doğru bularak ifade özgürlüğünün ihlal edilmediğine karar vermiştir. Olayda Danıştay, devlet memurunun kendi görev alanına girmeyen konularda kişisel görüşlerini açıklamasının suç olmadığını belirterek yerel mahkemenin hükmünü bozmuştur.¹¹⁷

Danıştay'ın ifade özgürlüğüne yaklaşımı, hükümet, kamu kurum ve kuruluşlarının ifade özgürlüğüne karşı müdahaleci tutumuna ve AYM'nin çoğunlukla sınırlama yönündeki yorum biçimine oranla daha hoşgörülü ve ifade özgürlüğünün ilke olarak yasaklanmaması gerektiği yönündedir.¹¹⁸ Bu nedenle ifade özgürlüğü lehindeki aynı yaklaşımın sürdürülmesi gerektiği söylenebilir.

SONUÇ

İfade özgürlüğü, AİHS' de güvence altına alınmış olan diğer birçok özgürlüğün temelini veya ön şartını oluşturmakta, toplumun ve kişilerin maddi ve manevi alanda ilerlemesini ve kendini geliştirebilmesini sağlamaktadır. AİHM birçok kararında ifade özgürlüğünün demokratik toplumun esaslı temellerinden birini teşkil ettiğini belirtmektedir.¹¹⁹ Mahkeme bu kararlarda ifade özgürlüğünün, sadece lehte olduğu kabul edilen, zararsız veya ilgilenmeye değmez görülen haber ve düşünceleri değil, ayrıca devletin veya nüfusun belirli bir bölümünün aleyhinde olan, şaşırtıcı veya rahatsız eden haber ve düşünceleri de kapsadığını özellikle vurgulamaktadır.

İfade özgürlüğü, tahmin edilenden çok daha hassas ve önemli bir özgürlüktür. Bundan dolayı bu konu üzerinde günümüze kadar binlerce çalışma yapılmıştır. İfade özgürlüğü, diğer özgürlük türleriyle iç içe geçmiş bir özgürlüktür. Esasında bu iç içe geçmişlik özelliği, diğer özgürlük türleri için de geçerlidir, ancak ifade özgürlüğü bu açıdan farklı bir özelliğe sahiptir. İfade özgürlüğünün bulunmadığı yerde mutlaka insanların başka özgürlükleri de kısıtlanıyor demektir. Dolayısıyla ifade özgürlüğünün varlığı, genişliği ve güvenceleri özgür bir toplumun ve özgürlükçü bir siyasi yapının başlıca

¹¹⁶ DIJK/HOOF, s.566.

¹¹⁷ Akkoç/Türkiye, 10.10.2000, p.62-68.

¹¹⁸ KABOĞLU, İbrahim Ö., "Düşünce özgürlüğü, Avrupa Ölçütleri ve Türkiye, ", İHY, TODAİE, yıl: 15, 1993, s.53.

¹¹⁹ Örnek olarak bkz: Zana/Türkiye, p. 51.

göstergesidir denilebilir. Bunu AİHM'nin kararlarında açıkça görmek mümkündür.

Eski ve yeni yapısıyla AİHM, elli yıla yakın bir süredir verdiği kararlarla bir içtihat hukuku oluşturmuş bulunmaktadır. Bu kararlarda dikkati çeken husus ifade özgürlüğünün asıl, sınırlamaların istisna olduğudur. Yukarıda ele alınan prensipleri şu şekilde özetlemek mümkündür:

AİHM'ye göre düşüncelerin ifadesi söz, yazı, sanat, resim vb. şekillerde olabileceği gibi TV, radyo, internet, gazete, dergi, broşür gibi araçlarla olabilmektedir.¹²⁰ AİHM, Sözleşme'nin açıklanan düşüncelerin hem içeriğini hem de şekil ve araçlarını koruduğunu ifade etmektedir. Mahkeme'ye göre düşüncenin içeriği yıkıcı, şaşırtıcı ve rahatsız edici olsa bile düşünce sırf bu nitelikteki içeriğinden dolayı sınırlamaya tabi tutulmamalı, düşüncenin açıklandığı yer, zaman ve ifade ediliş biçimi, görev ve sorumluluk gibi unsurlar gözönünde tutulmalıdır.

AİHM, politik içerikli fakat sanatsal üsluptaki ifadelerin, az sayıda bir dinleyici topluluğuna yapılan konuşmanın, tirajı düşük bir dergideki düşmanca ifadeler içeren bir makalenin, düşünce açıklamasında bulunan kişinin sıradan bir vatandaş olmasının ulusal güvenlik, kamu düzeni, suçun veya düzensizliğin önlenmesi gibi meşru amaçlar üzerinde sınırlı bir olumsuz etkiye sahip olacağı, dolayısıyla bu durumlarda ifade özgürlüğünün sınırlandırılmayacağı görüşündedir.

AİHM, önüne gelen bir olayda ifadenin içeriğindeki kelime ve cümleleri tahlil ederek şiddet, silahlı direniş/başkaldırıya çağrı niteliğinde olmayan ifadeleri, düşmanca üslupta olsalar bile Sözleşme'ye aykırı bulmamakta ancak nefreti ve şiddeti teşvik eden düşünce açıklamalarının Sözleşme tarafından korunmadığını belirtmektedir. Diğer yandan Mahkeme, bir ifadenin gizli anlamlar taşıyabileceğini ancak bunun somut delillerle ispat edilmesi gerektiği üzerinde durmaktadır.

Mahkeme, ulusal makamların ifade özgürlüğünü hemen sınırlamak yerine, öncelikle çözüme yönelik diğer imkanları kullanması gerektiğini vurgulamaktadır. Mesela kamu makamları, dağıtılmadan önce kendilerine sunulan bir bildiri üzerinde değişiklik yapılmasını isteyerek, çözüme ulaşabilir.

AİHM, yazarının içindeki düşmanca ifadeler yüzünden mahkumiyetinden sonra aynı kitabın başka bir isimle satışına devam edilmesini, bir düşünce açıklamasının aynı mahkemece çok kısa bir süre sonra farklı değerlendirilmesindeki çelişkiyi, ifade özgürlüğünün sınırlandırılmasındaki orantısız ve isabetsiz yaklaşıma delil saymaktadır.

Mahkeme, düşünce açıklamasında bulunan kişinin kimlik ve statüsünün, ifade özgürlüğünün kullanıldığı yer ve zaman gibi somut şartların, sınırlandırmada dikkate alınması gereken noktalar olduğunu

¹²⁰ JACOBS/WHITE, s.223.

belirtmektedir. İfade özgürlüğüne yapılan bir müdahalenin Sözleşme'ye uygun olup olmadığı incelenirken cezanın şiddet ve ağırlığı da hesaba katılmaktadır.

AİHM röportaj yapan gazeteci veya yayıncı gibi başkalarının fikirlerinin yayılmasına vasıta olan kişilerin görev ve sorumluluklarına da işaret etmekle beraber bu kişilerin cezalandırılmasının kamuoyunu ilgisini çeken konuların tartışılmasının önünde engel oluşturacağından bu yola çok önemli geçerli nedenler olmadıkça başvurulması gerektiğini belirtmektedir.

Diğer yandan AİHM, gizliliği kalmamış bilgilerin ifadesinin sınırlanmasını ve hükümeti eleştiren fakat şiddeti teşvik etmeyen bir konuşmanın yapıldığı yasal bir gösteriden sonra herhangi bir düzensizlik olmamasına rağmen, konuşmacının bu sözlerinden dolayı cezalandırılmasını Sözleşme'ye aykırı bulmaktadır.

AİHM kararlarının çoğunda isabetli ölçütler kullanmasına rağmen bazı kararları gerçeği yansıtmaktan uzaktır. Mahkeme'nin bir kısım davalarda olayları değerlendirirken önyargılı davrandığı ve ölçütlerin olaylara uygulanması konusunda objektiflikten uzaklaştığı görülmektedir.¹²¹

Türkiye'nin bu ölçütler karşısındaki durumu demokratik ülkelerde makul karşılanamayacak ölçüdedir. Avrupa Birliği'nin ülkemizden ısrarla ifade özgürlüğünün sağlanmasını istemesi haksız ve abartılı bir talep sayılmamalıdır. Bu talep karşısında Batı'nın, Türkiye'yi "taviz" vermeye zorladığını düşünmek doğru değildir, çünkü ifade özgürlüğünden bu ülkenin insanları yararlanacaktır.

KAYNAKÇA

1. ALPASLAN, Şükrü M., "AİHS Uygulamasında Düşünce ve Basın Özgürlüğü", **Sahir Erman'a Armağan**, İÜHF, İstanbul 1999, s.27-35.
2. BARENDT, Eric, **Freedom of Speech**, Clerandon Press, Oxford, 1985.
3. ÇEÇEN, Anıl, **İnsan Hakları**, Gündoğan Yayınları, Ankara 1995.
4. ÇEÇEN, Anıl, Düşünceyi **İfade Özgürlüğü**, Ankara Barosu Yayını, Ankara, 14.07.1999.
5. DIJK, P. Van/HOOF G.J.H.van, **Theory and Practice of the European Convention on Human Rights**, Kluwer Law Intermetional, The Hauge, London, Boston 1998.
6. DOĞRU, Osman, **İnsan Hakları Avrupa İçtihatları**, Beta Yayınları, İstanbul 1996.

¹²¹ Yukarıda bkz: Arslan/Türkiye, Gerger/Türkiye, Karataş/Türkiye, Polat/Türkiye, Sürek/Türkiye, (No: 4).

7. DOĞRU, Osman, **İnsan Hakları Avrupa Mahkemesi Kararlar Rehberi (1960-1994)**, İstanbul Barosu Yayınları, İstanbul 1999.
8. ERDEM, Fazıl Hüsnü, “Düşünce Özgürlüğü ve Demokrasi”, **ABD**, yıl: 55 Sayı: 1998\1, s.5-36.
9. ERDOĞAN, Mustafa , “Demokratik Toplumda İfade Özgürlüğü: Özgürlükçü Bir Perspektif”, **Liberal Düşünce**, Yıl:6, S:24,Ankara,2001, s. 8-13.
10. ERYILMAZ, Bedri, “Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesine Göre İfade Özgürlüğü ve Türk Hukuku , İfade Özgürlüğü v. Türkiye”, **Ankara Barosu Dergisi**, Yıl:58, Sayı:2001/1, s.249-324.
11. FINKELNBURG, Klaus, “Demokraside İfade Özgürlüğü”, (Çev:Nihat ÜLNER), **Düşünce Özgürlüğü**, (Haz:Hayrettin Ökçesiz), Afa Yayınları, İstanbul 1998, s.196-204.
12. GEMALMAZ, Mehmet, Semih, “İnsan Hakları Hukuku Açısından İfade Özgürlüğü”, **Sahir Erman’a Armağan**, İÜHF, İstanbul 1999, s.287-341.
13. GOMIEN, Donna, **Short Guide to the European Convention on Human Rights**, Council of Europe Press, Strassburg 1991.
14. GOMIEN, Donna/HARRIS, David, **Freedom of Thought, Conscience Religion and Expression**, Belge Int. Publishing House, 1998.
15. GÖLCÜKLÜ, A. Feyyaz/GÖZÜBÜYÜK, A. Şeref, **Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Uygulaması**, Turhan Kitabevi, Ankara 1998.
16. GÖLCÜKLÜ, A. Feyyaz, “Avrupa İnsan Hakları Divanında Söz ve İfade Özgürlüğü”, **İnsan Hakları Yıllığı**, TODAİE, yıl: 2, 1980, s.41-76.
17. HAFIZOĞULLARI, Zeki, “3984 sayılı Kanunda Düşünce İnanç, ve İfade Hürriyetini Kayıtlayan Hükümler ve Bir Mahkeme Kararı Üzerine Düşünceler”, **ABD**, Yıl: 53, Ankara 1996\1, s.18-27.
18. HARRIS, D.J./O’BOYLE, M/WARBRICK, C., **Law of the European Convention on Human Rights**. Butterworths, London, Dublin, Edinburgh 1995.
19. İÇEL, Kayıhan, **Kitle Haberleşme Hukuku**, 4. Bası, Beta Yayınları, İstanbul 1998.
20. **İnsan Hakları Kararlar Derlemesi (İHKAD)**, Cilt: 2, (Editör: Osman DOĞRU), İstanbul Barosu Yayınları, İstanbul 1998.
21. JACQ, Christian/TEITGEN, Francis, “The Press”, (Edit: Mireille DELMAS-MARTY /Christine CHODKIEWICZ), **The European Convention for Protection of Human Rights: International Protection versus National Restrictions**, Martinus Nijhoff Publishers, Dordrecht, Boston, London 1992, s.59-80.

22. JACOBS, Francis G./WHITE, Robin C. A., **The European Convention on Human Rights**, Clarendon Press, Oxford 1996.
23. JANIS, Mark W./KAY, Richard S./BRADLEY, Anthony W., **European Human Rights Law**, Clarendon Press, Oksford 1995.
24. KABOĞLU, İbrahim Ö., “Düşünce Özgürlüğü, Avrupa Ölçütleri ve Türkiye”, **İnsan Hakları Yıllığı**, TODAİE, yıl: 15, 1993, s.45-53.
25. KABOĞLU, İbrahim Ö., “İfade Özgürlüğünün Siyasi Partilerce Kullanımının Sınırları”, **Anayasa Yargısı Dergisi**, AYM, Cilt: 16, Ankara 1999, s.71-91.
26. KABOĞLU, İbrahim Ö., “Pozitif Anayasa Hukukunda Düşünce Özgürlüğünün Sınırları”, **Düşünce Özgürlüğü**, (Haz:Hayrettin Ökçesiz), Afa Yayınları, İstanbul 1998, s.205-233.
27. KLENNER, Hermann, “İfade Özhürlüğünün Tarihi ve Sorunları Üstüne”, (Çev: Nihat Ülner), **Düşünce Özgürlüğü**, (Haz:Hayrettin Ökçesiz), Afa Yayınları, İstanbul 1998, s.97-106.
28. KORKMAZ, Ömer, “Düşünce Özgürlüğü ve Sınırları”, Prof.Dr. “Seyfullah Edis’e Armağan, Dokuz Eylül Üniversitesi Yayını, İzmir 2000, s.
29. KUZU, Burhan, “Düşünceyi Açıklama Hürriyeti Ve Ülkenin Bölünmez Bütünlüğü (TMK md.8)”, 21. Asra Girerken Çağdaşlaşma, Demokrasi Ve İnsan Hakları, Aydınlar Ocağı Yayını, Açık Oturumlar Dizisi:16, İstanbul 1996,
30. MORANGE, Jean, “İfade Özgürlüğünün Hukuki Esasları”, (Çev: Tuğba BALLIGİL), **Düşünce Özgürlüğü**, (Haz:Hayrettin Ökçesiz), Afa Yayınları, İstanbul 1998, s.87-96.
31. ODMAN, Tefvik, “Düşünceyi Açıklama Özgürlüğü Bağlamında Halkı Askerlikten Soğutma Suçu”, **İnsan Hakları Merkezi Dergisi**, İHM Yayını, Cilt: III, Sayı: 5, 1995.
32. PAULIAT, Héléne, “Memurlar ve İfade Özgürlüğü”, (Çev: Tuğba BALLIGİL), **Düşünce Özgürlüğü**, (Haz:Hayrettin Ökçesiz), Afa Yayınları, İstanbul 1998, s.268-276.
33. SELÇUK, Sami, “Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Türk Uygulaması” **Yargıtay Dergisi**, Sayı: 3, Temmuz 1999, s.399-428.
34. SELÇUK, Sami, “Düşün Özgürlüğü”, **Düşünce Özgürlüğü**, (Haz:Hayrettin Ökçesiz), Afa Yayınları, İstanbul 1998, s.293-314.
35. SUNAY, Reyhan, “Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi’nde ve Türk Anayasasında İfade Hürriyetinin Korunması”, Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, Milenyum Armağanı, C:8, S:1-2, Konya, 2000,
36. SUNAY, Reyhan Avrupa Sözleşmesinde ve Türk Anayasasında İfade Hürriyetinin Muhtevası ve Sınırları, Ldt Yayınları, Ankara 2001.

37. TANÖR, Bülent, “Türkiye’de Düşünce Özgürlüğüne İlişkin Hukuk Politikaları” **Düşünce Özgürlüğü**, (Haz:Hayrettin Ökçesiz), Afa Yayınları, İstanbul 1998, s.258-267.
38. TEZCAN, Durmuş, “Ceza Muhakemeleri Usulü Kanunu’nun 70. Yılında İnsan Hakları Sözleşmesi Açısından Yargının Bağımsızlığı ve Tarafsızlığı Sorunu”, **CMUK Sempozyumu/İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi ve Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararları Karşısında 70. Yıldönümünde CMUK.**, İstanbul 1999.
39. TÜRK, Hikmet Sami, “Düşünce ve Anlatım Özgürlüğünün Genişletilmesine Yönelik Kanun Tasarısı”, **Türkiye’de ve Dünyada İnsan Hakları**, İnsan Hakları Koordinatör Üst Kurulu, Ankara 1998, s.217-221.
40. TWOMEY, Patrick M., “Freedom of Expression for Commercial Actors”, (Edit: Nanette A. NEUWAHL/Allan ROSAS) **The European Union and Human Rights**, Martinus Nijhoff Publishers, The Hague, Boston, London 1995, s.265-280.
41. ÜNAL, Şeref, **Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi**, TBMM Yayınları, Ankara 1995.
42. ÜNAL, Şeref, **Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi: İnsan Haklarının Uluslararası İlkeleri**, TBMM Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu Yay. No:89, Ankara 2001.
43. YILDIZ, Mustafa, **Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Yargılaması**, Alfa Yayınları, İstanbul 1998.
44. ZABUNOĞLU, Yahya ,Düşünceyi İfade Özgürlüğü, Ankara Barosu Yayını, Ankara, 14.07.1999.

BU ESERDE ADI GEÇEN AİHM KARARLARI LİSTESİ

1. Arslan/Türkiye, 8.7.1999, Türkçe çevirisi için bkz. **Yargı Mevzuatı Bülteni**, 30 Mayıs 2000, Sayı: 112, s.31 vd.
2. Barthold/Almanya, 25.5.1985, Kararın özeti için bkz. DOĞRU, Osman, **İnsan Hakları Avrupa Mahkemesi Kararlar Rehberi (1960-1994)**, İstanbul Barosu Yayınları, İstanbul 1999, s.57.
3. Castells/İspanya, 23.4.1992, Kararın özeti için bkz. DOĞRU, Osman, **İnsan Hakları Avrupa Mahkemesi Kararlar Rehberi (1960-1994)**, İstanbul Barosu Yayınları, İstanbul 1999, s.282 vd.
4. Ceylan/Türkiye, 8.7.1999.
5. Engel ve Diğerleri/Hollanda, 8.6.1976, Kararın Türkçe çevirisi için bkz. **İnsan Hakları Kararlar Derlemesi**, Cilt: 1, (Editör: Osman DOĞRU), s.179-203.

6. Gerger/Türkiye, 8.7.1999, Türkçe çevirisi için bkz. **Yargı Mevzuatı Bülteni**, 24 Ekim 2000, Sayı: 125, s.51 vd.
7. İncal/Türkiye, 9.6.1998, Türkçe çevirisi için bkz. **Yargı Mevzuatı Bülteni**, 7 Nisan 1999, Sayı: 76, s.51 vd.
8. Karataş/Türkiye, 8.7.1999, Türkçe çevirisi için bkz. **Yargı Mevzuatı Bülteni**, 20 Haziran 2000, Sayı: 114, s.41 vd.
9. Kosiek ve Glassenap/Almanya, 28.08.1986. Bu kararların özetleri için bkz. DOĞRU, Osman, **İnsan Hakları Avrupa Mahkemesi Kararlar Rehberi** (1960-1994), İstanbul Barosu Yayınları, İstanbul 1999, s.69.
10. Lentia ve Diğerleri/Avusturya, 24.11.1993, Kararın özeti için bkz. DOĞRU, Osman, **İnsan Hakları Avrupa Mahkemesi Kararlar Rehberi** (1960-1994), İstanbul Barosu Yayınları, İstanbul 1999, s.395 vd.
11. Müller/İsviçre, 24.5.1988, Kararın özeti için bkz. DOĞRU, Osman, **İnsan Hakları Avrupa Mahkemesi Kararlar Rehberi** (1960-1994), İstanbul Barosu Yayınları, İstanbul 1999, s.101.
12. Özgür Gündem/Türkiye, 16.3.2000.
13. Öztürk/Türkiye, 28.9.1999, Türkçe çevirisi için bkz. **Yargı Mevzuatı Bülteni**, 20 Eylül 2000, Sayı: 122, s.25 vd.
14. Piermont/Fransa, 27.4.1995.
15. Polat/Türkiye, 8.7.1999, Türkçe çevirisi için bkz. **Yargı Mevzuatı Bülteni**, 4 Eylül 2000, Sayı: 121, s.11 vd.
16. Sunday Times/Birleşik Krallık (İngiltere) (No:1), 26.4.1979, Kararın Türkçe çevirisi için bkz. DOĞRU, Osman, **İnsan Hakları Avrupa İhtihatları** Beta Yay. İstanbul 1996, s.163 vd.
17. Sürek ve Özdemir/Türkiye, 8.7.1999, Türkçe çevirisi için bkz. **Yargı Mevzuatı Bülteni**, 31 Ekim 2000, Sayı: 126, s.47 vd.
18. Sürek/Türkiye (No: 2), 8.7.1999, Türkçe çevirisi için bkz. **Yargı Mevzuatı Bülteni**, 27 Haziran 2000, Sayı: 115, s.55 vd.
19. Sürek/Türkiye (No: 3), 8.7.1999, Türkçe çevirisi için bkz. **Yargı Mevzuatı Bülteni**, 27 Haziran 2000, Sayı: 115, s.71 vd.
20. Sürek/Türkiye (No: 4), 8.7.1999, Türkçe çevirisi için bkz. **Yargı Mevzuatı Bülteni**, 7 Kasım 2000, Sayı: 127, s.63 vd.
21. Vereinigung Demokratischer Soldaten Österreichs ve Gubi/Avusturya, 19.12.1994. Kararın Türkçe özeti için bkz. DOĞRU, Osman, **İnsan Hakları Avrupa Mahkemesi Kararlar Rehberi** (1960-1994), İstanbul Barosu Yayınları, İstanbul 1999, s.523 vd.
22. Vogt/Almanya, 26.10.1995.
23. Zana/Türkiye, 25.11.1997. Kararın Türkçe çevirisi için bkz. **İnsan Hakları Kararlar Derlemesi**, Cilt: 2, (Editör: Osman DOĞRU), İstanbul 1998, s.304-326.